

The commentary on the Alpha-Beta, by R. David b. Yehuda he-Hasid /
פירושיו של ר' דוד בן יהודה החסיד לאלפא-ביתא

Author(s): משה אידל and M. Idel

Source:

Alei Sefer: Studies in Bibliography and in the History of the Printed and the Digital Hebrew Book /

עלי ספר: מחקרים בכיבליוגרפיה ובתולדות הספר העברי המודפס והדיגיטלי

No. pp. 25-35, (תמוז תשמ"ב)

Published by: [Bar Ilan University Press](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/24160126>

Accessed: 02-08-2015 09:27 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Bar Ilan University Press is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to
Alei Sefer: Studies in Bibliography and in the History of the Printed and the Digital Hebrew Book / והדיגיטלי
עלי ספר: מחקרים בכיבליוגרפיה ובתולדות הספר העברי המודפס.

<http://www.jstor.org>

פירושו של ר' דוד בן יהודה החסיד לאלפא-ביתא

ב

במאמרו על ר' דוד, ציין ג. שלום כי בכ"י אוכספורד 2292 מצוי פירוש לאלפא ביתא אשר שמו של ר' דוד נקרא עליו¹. לאחרונה מצא א. קופפר כי מדובר בעיבוד של פירוש אלפא ביתא לר' יום טוב ליפמן שיוחס בטעות, כנראה בידי המעתיק. לר' דוד². לעומת זאת הוכיח א. גוטליב כי הפירוש על אלפא ביתא שנדפס בצורה אנונימית בס' המלכות, נכתב ע"י ר' דוד³. דומני כי שלושה פירושים נוספים של ר' דוד מצויים בידינו; הם מופיעים בכתבי יד שונים, כולם בצורה אנונימית אך השוואתם לפירוש שא. גוטליב קבע כי נכתב ע"י ר' דוד, מלמדת כי מחבר אחד לכולם⁴. כמו כן, קרובים פירושים אלו לדעותיו של ר' דוד בחיבוריו האחרים, כפי שאפשר להוכיח מהמקבילות שתובאנה בהערות. ארבעת הפירושים הנזכרים של ר' דוד אינם אלא הרחבה וביאור לפירוש האלפא ביתא של ר' יוסף בן שלום⁵.

1 ראה קרית ספר, ד עמ' 303 ואילך.

2 בדברים שעל פה וראה גם ד. מט בהקדמתו לס' מראות הצובאות עמ' 4—5.

3 מחקרים בספרות הקבלה עמ' 249—250.

4 בס' מראות הצובאות כותב ר' דוד על סוד האות ש"ן "אבל סודו כבר גליתי לך במקומות אחרים". (מהד' ד. מט, עמ' נ"ד), יתכן כי הביטוי "מקומות אחרים" שבהם הוא תיאר את סודות האות ש"ן אינם אלא הפירושים שבידינו. אם אמנם כן הדבר, הרי נמנים הפירושים עם החיבורים המוקדמים ביותר של ר' דוד. שלושת הפירושים שנדפסים בהמשך עשויים להשתייך לחיבורים הראשונים של ר' דוד הן משום הפשטות שבשיטתם והן משום הקירבה הרבה לפירושו של ר' יוסף בן שלום. לעומת זאת נראה שהפירוש שנדפס בס' המלכות נכתב אחרי הפירושים הנ"ל, וזאת משום הפרטים הרבים שאינם מצויים אצל ר' יוסף ומשום ההצעות הרבות של הפירושים המוצעות בכל אות מאותיות האלפא ביתא. לבסוף, מן הראוי לציין כי כתיבה של כמה חיבורים במתכונת ספרותית זהה היא בין התופעות הרווחות בסוף המאה ה"ג בספרות הקבלה: כך למשל כתב ר' יוסף ג'יקטילה לפחות ארבעה פירושים לעשר ספירות ואילו ר' יוסף הבא משושן הבירה כתב שלושה פירושים מעין אלו. כפי שהראה ידידי ד"ר יהודה ליבס גם בעל הזהר נהג לחזור ולשכלל את המבנה הספרותי של האידרא כפי שמתברר ממחקרו שטרם פורסם על המשית בס' הזהר.

5 הפירוש הוא חלק מפירוש לפרשת בראשית של ר' יוסף, כ"י פריס 841 דף 35—6א. ר' דוד עצמו כותב בסיום הפירוש לאלפא ביתא הנדפס בס' המלכות, דף ד, ע"ב "כך קבלנו בפ"י אלו כ"ב אותיות על דרך החכמה הסתורה (!) והנעלמה אשר קבלו איש מפי איש עד אלינו".

שחיבורי השפיעו רבות על ר' דוד גם בנושאים אחרים.⁶ לצורך השוואה אביא בהמשך את פירושו של ר' יוסף בן שלום ושלום ושלום הפירושים של ר' דוד שטרם נדפסו. עיון בכל הפירושים הנזכרים מלמד כי פירושים אלו הם בלתי תלויים בפירושים דומים שנכתבו ע"י מקובלים שקדמו להם כגון ר' יעקב בן יעקב הכהן⁷ והפירושים השונים על האותיות שבס' הוזהר. אולם ראוי במיוחד לציון העובדה כי ס' התמונה שנחשב לאחד המקורות של ר' יוסף בן שלום⁸ ושל ר' דוד⁹, לא השפיע כלל על הפירושים הנ"ל וזאת למרות העובדה כי גם חיבור זה הוא פירוש לאלפא ביתא. אם אמנם השפיע ס' התמונה על תפיסת השמיטות של ר' יוסף ושל ר' דוד, תמונה העובדה שנעדרים עקבותיו של חיבור זה בפרשנות על משמעות האותיות ואולי חייבים אנו, על סמך השוואת הפירושים של ר' יוסף ור' דוד לאילו שבס' התמונה, להפוך את הקערה על פיה ולקבוע כי חיבורים של ר' יוסף ור' דוד — אין כוונתי לפירושים לאלפא ביתא — הם אשר נמנים בין המקורות של ס' התמונה?¹⁰

פ"א ב של ר' יוסף אשכנזי

כ"י פריס 841 דף 5ב—א6¹¹

אלף פ"ה למוד מלשון ואלפך חכמה¹². בית מלשון בית פ"ה למד צורת הבית כי הוא מקור לכל והוא מציאות יש מאין. גימ"ל פ"ה ואז יגמול חסדים טובים לתיבין ר"ל למד¹³. דל"ת שהוא דל העומד בדלת המלך ואמור לו ה"א הא לך את דבור¹⁴ זה. שהוא מלשון ווי העומדים¹⁵ ר"ל

6 ראה ג. שלום "המחבר האמתי של פירוש ספר יצירה המיוחס להראב"ד וספריו" קרית ספר, ד' (תרפ"ז—תרפ"ח) עמ' 295 ובמאמרו על ר' דוד שבקרית ספר ד', עמ' 320.

7 הנדפס ע"י ג. שלום במדעי היהדות, ב (תרפ"ז) עמ' 201—219.

8 ראה קרית ספר ד', עמ' 280 "ואמנם ברור כשמש שגם ס' התמונה וגם ס' הוזהר היו ידועים לו" והכוונה לר' יוסף. קביעתו זו של ג. שלום התקבלה גם ע"י ואידה, ראה: "Un Chapitre de l'Histoire du Conflit entre la Kabbale et la Philosophie", Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age, 23 (1956) p. 55. 59

9 קרית ספר ד', עמ' 325—326 וגם ד. מט, עמ' 74—75. הקירבה בין מאמרים אחרים אצל ר' דוד, במיוחד דבריו בפרשת בהר שבס' מראות הצובאות, ובין ס' התמונה בדורה אולם אין היא יכולה לשמש הוכחה לשימוש של ר' דוד בס' התמונה; זאת משום אופייו המיוחד של ס' מראות הצובאות. בחיבור זה, כפי שג. שלום ד. מט הראו מעתיק המחבר עמודים רצופים ממקורותיו גם מבלי להזכיר זאת. לעומת זאת אין כל מובאה או העתקה מס' התמונה ועובדה זו אומרת דרשני.

10 ואין זה המקום להרחיב בסוגיה זו ומקווה אני לעשות זאת במחקר שיוקדש לס' התמונה. וראה מ. אידל כתבי ר' אברהם אבולעפיה ומשנתו (עבודת דוקטור, ירושלים תשל"ו) עמ' 63—64.

11 שינויי הנוסח ע"פ כ"י פריס 842 דף 3ב—א4=ב.

12 איוב, לג, 33.

13 ל. ב.

14 דברי. ב.

15 שמות, כו, 10.

- 5 יתד שהכל נשענין ¹⁶ עליו. זי"ן פי' מלשון כלי זיין ומלחמה והוא המלכות.
ח"ת מלשון חתת אלהים ¹⁷ שהוא הפחד הגדול. טי"ת ¹⁸ מלשון וטאטאיתיה
במטאטי השמד ¹⁹ שפי' מלשון ונקה לא ינקה ²⁰ שפי' מכרית ומכלה הוא
יוד שהוא מכלה את המורדים ביי' ית' מלשון על ירושלם גטה ידו ²¹ שפי'
משליך בכף הקלע את נפש אויביו ²². כף הם כפות של מאזני צדק אשר
נצח והוד ²³ מהם ולכן כ"ף כ"ף. למ"ד מלשון המלמד לאדם דעת ²⁴
10 והוא צדיק יסוד עולם המודיע לעט' דעת תפא' וכ"ע ²⁵. מ"ם פתוחה
וצריך אתה לדעת כי האלף היא צורת מם הפוכה ומם ²⁶ סתומה היא
העט' כי היא שומרת עצמה לבל יכנס לה זר ולא תקרא בלשון יחידים ²⁷
להודיע על סוד א-ני שהוא נבדל מ-י-ו. וכן נון ²⁸, אלא שנון הוא דג
עליון ר"ל ליתן נחש בריח על סוד הדרך נחש עקלתון ²⁹ נחש עלי צור ³⁰.
15 זה הב"ה ונון הוא נחש הים האחרון ונון ראשון מן הים הקדמוני ³¹. ליתן
נברא ³² הוא ובת זוגו אלא שמלח אחד מהם לעתיד לבא לצדיקים ³³.
ולפי' ויעש משה נחש נחשת והיה כל הגשור מן הגתשי' השרופים ³⁴
והביט אל נחש הגחושת ³⁵ וחי ³⁶ כי נחשת מלשון נחשתך שפי' תחתך ³⁷.
20 וסוד ³⁸ סמ"ך שהוא סומך ועוזר ³⁹ ויסוד עולם. עי"ן כי כל הצבעים נראים
באספקלריא שאינה מאירה. פ"ה הוא פה אל פה אדבר בו ⁴⁰ ר"ל מתפ'

- 16 נשען. ב.
17 בראשית, לה, 5.
18 טאת פי'. ב.
19 ישעיה, יד, 23.
20 שמת, לד, 7.
21 איכה, ב, 8.
22 ע"פ שמ"א, כה, 29.
23 והתסדי. ב.
24 תהלים, צד, 10.
25 וכתר עליון. ב.
26 שם. ב.
27 יחידה. ב.
28 נון. ב.
29 ישעיה, כז, 1. נחש עקלתון — ליתא. ב.
30 משלי, ל, 19.
31 ים אחרון וקדמוני — ע"פ יואל, ב, 20.
32 כ' ליתן נבראו. ב.
33 ע"פ ב"ב, עד, ע"ב.
34 השרפים. ב.
35 עט' נחושת. ב.
36 במדבר, כא, 9.
37 לא מצאתי.
38 ויסוד. ב.
39 סמך ועזר. ב.
40 במדבר, יב, 8.

לעט' 41 במראה ולא בחידות. צדי צדי יש מקומו' שקורין שתי אותיות צ"ץ צדיק 42 וצדיק והנה הוא מבואר כי כנושא 43 על גבו כל העולם בניקוד 44 שעל גבו הוא בלי ספק יסוד עולם ובתחתיתו משפיעו לעולם שתחתיו. וץ מקבלת המשא על לבה ומשפעת אותו אלינו בטובו הגדול ואם הוא לשון צדי הנה הוא סוד צדי צד צד 45 כי תפארת לעט' גב לגב שנא' ויקח אחת מצלעותיה 46. קוף זכה אדם ואם לא 47 דמיון אדם היא הנקראת קוף עיין בפרקא 48 בבא 49 קמא ובבראשית רבה סוד השלח 50. רי"ש רומז אל ר"ל אל הירושה ואל הנחלה כי היא יורשת נחלה כי אין ליסוד בן אלא זאת הבת ולפי' כל בת יורשת נחלה 51. שי"ן מלשון כעדר הרחלים 52 כי היא שומרת בנין 53 התומה לצופה 54. ת"ו מלשון והותית תיו על מצחות האנשי' 55 כי בה צויירו 56 כל העליונים בשכמל"ו".

נוסח א' של ר' דוד, כ"י ששון 290 עמ' 192—193
 "אלפבית של ר' עקיבא 57. אל"ף רומז לכ"ע שהאלף מלשון פלא 58 והם

- 41 מתפארת לעטרה. ב.
- 42 צדק. ב.
- 43 כי צ נושא. ב.
- 44 בנקודה. ב.
- 45 צץ צא צא. ב.
- 46 בראשית, ב, 21.
- 47 לאו. ב.
- 48 בפרק'. ב.
- 49 דבבא. ב.
- 50 רמז לגלגול אדם בקוף. המונח סוד השלח רווח מאד אצל ר' יוסף ומשמעותו היא ירידת הצורות או הנשמות מתחום האלהות וגלגולן עד הדומם. והשווה לנוסח ב' וג' של ר' דוד באות זו.
- 51 ע"פ תוספתא, כתובות, ו, ג והשווה לנוסח א' במקום.
- 52 שה"ש, ו, 6.
- 53 כשן. ב.
- 54 אל הצופה. ב.
- 55 יחזקאל, ט, 4. בכ"י ב ליתא "אנשי'".
- 56 יצויירו. ב.
- 57 קשה לדעת מדוע מכנה ר' דוד את פירושו בשם זה. יתכן שהוא רואה בו ביאור לאותיות דר' עקיבא. כדאי לזכור כי ר' דוד כתב פירושים למעשה בראשית ומעשה מרכבה ופירוש לשיעור קומה שכנראה אבד, ואותיות דר' עקיבא קרוב ברחו לחיבורים אלה.
- 58 "אלף" ר'פלא" במשמעות כתר ראה פי' ס' יצירה של ר' יוסף בן שלום אשכנזי דף טו, ע"ג ובס' מראות הצובאות עמ' יח. "פלא" כסמל לכתר מופיע בחיבורים שהמערב הסמבולי שלם דומה לזו של ר' דוד כגון פי' מערכת האלהות של ר' ראובן צרפתי (מהד' מנטרבה) דף ג, ע"ב ובפירוש לעשר ספירות כ"י ואטיקן 224 דף 122א וראה גם בס' תקוני זוהר ע' דף קל"ה ע"א. סביר להניח כי תיאור ר' דוד לאות א' השפיע על רמ"ק בס' פרדס רימונים שער כז, פרק ד': "ונראה כי בכתר אלף מלשון פלא המורה על תכלית ההעלם". על השפעת נוסח ג' — או נוסח דומה לו — על רמ"ק ראה

אותיות אלף תרגומו ארי יתכסי⁵⁹. בי"ת רומז לחכמה שהיא המלך
העליון בשביל זה הב' כצורה זה ב סגורה (מצד)⁶⁰ זה ופתחה-⁶¹ מצד
זה. הצד הסגור נעלם מלהשיג והצד הפתוח הוא יש בו מעט ישות⁶².
ובשביל זה הצד הוא משפיע לעולמות שלמטה הימנה. גימ"ל רומזת
בחסד שהיא גומלת חסדים⁶³ עם אותם שגדונו בתמורות⁶⁴ ומטהרת אותם
הוא המקוה הטהור כמו שנ' מקוה ישראל יי⁶⁵ ועוד כתיב וזרקתי
עליהם מים טהורים⁶⁶. דל"ת שהיא עומדת בדלת המלך⁶⁷. ד"א מלשון
דלות שהיא עניה ומדולדלת מכל העולמות שאין לה מעצמה דבר⁶⁸.
ה"א לך. וא"ו ר"ל שעולם (עמ' 193) העליון⁶⁹ אומ' לעולם התחתון
השלך ו' קצוות להשפיע עליך⁷⁰. הא' מלשון תקת בלשון תלמוד. זי"ן כלי
זיין שהיא המלכות⁷¹ שהיא כלי מלחמה המלך העליון הקדוש. חי"ת
מלשון אלהים⁷² ר"ל פתח למדת הגבורה⁷³. טי"ת מלשון וטאטאית⁷⁴
שהוא לשון כליה והכרתה ר"ל לגבורה שהיא מכרית ומכלה לרשעים⁷⁵
ואינה גושאת פנים לשום בריה. יו"ד ר"ל לחכמה⁷⁶. כ"ף כף ר"ל לנצח

בהקדמה לנוסח ג'. וראה א. גוטליב, הקבלה בכתבי רבנו בחיי בן אשר (ירושלים,
תש"ל) עמ' 137.

- 59 ראה בתרגום לדברים, יו, 8 ונוסח ג' אות א'.
- 60 השלמתי תיבה זו על פי העניין.
- 61 כפי' אלפא ביתא שבס' המלכות ב, ע"ד נאמר: "הב' פתוח מזה הצד וסתום מצד
אחור וצד הסתום שהוא רומז שהוא נעלם ונסתר מצד שהוא מקבל מעי' הע'... וצד
האחר פתוח רומז הצד של כ"ע שהוא כנגדינו". אמנם, בס' המלכות מרמזת האות
בית לכתר ואילו בנוסח א' לחכמה, אך יש דמיון בין ההסברים וראה הערה 62.
- 62 בס' המלכות, שם, נאמר על האות בית "וצד האחר פתוח... רומז... שיש שם קצת
הרהור והשגה... וכנגד צד החכמה הוא נקרא אין ויש". "ישות" רומזת לחכמה.
- 63 ראה שבת, קד, ע"א.
- 64 מונח זה אופייני לשיטתו של ר' דוד. הכוונה לספירת החסד המטהרת את הנידונים
לגילגול בתוך כחות הרע.
- 65 ירמיהו, י, 13.
- 66 יחזקאל, לו, 25.
- 67 בס' המלכות, ג, ע"א נאמר "כי מלשון דלת שהוא דלת לעי' העי'". והשווה לדברי
ר' יוסף על אות זו ונוסח ב' וג'.
- 68 בס' המלכות, שם, נאמר "דלת מלשון דלת וענקנה שאין לה אור מעצמה כלל".
- 69 המונח "עולם העליון" משמעו כתר כפי שהקבלה לס' המלכות (ראה הערה 70) תוכיח.
גם בס' מראות הצובאות עמ' רעה ועמ' רפא יש למונח זה המשמעות "כתר" והשווה
גם לזהר א', פ, ע"א (סתרי תורה) על "עלמא עלאה".
- 70 בס' המלכות ג, ע"ב-ע"ג נאמר "וא"ו: אומר כ"ע לעטרה: הא לך ו' קצוות שהם
משפיעים לך משוב שאני מקבל מעי' העי' והשווה גם לנוסח ב' וג'.
- 71 כך גם בפירושו של ר' יוסף ונוסח ב'.
- 72 בראשית, לה, 5.
- 73 כך בכל הנוסחים.
- 74 ישעיה, יד, 23.
- 75 כך בכל הנוסחים.
- 76 כך בכל הנוסחים.

- והוד שהן כפות ⁷⁷ לכן נאמ' נשא לבנו אל כפים ⁷⁸. למ"ד שנ' המלמד ידו למלחמה ⁷⁹. ר"ל גבורה ⁸⁰ שהיא מלמדת ענין מלחמה. לעט' בדין להלחם עם ארבי יי. מ"ם פתוחה לזכר שהוא פתוח שאינו צריך שמירה אבל הנקבה היא צריכה שמירה שלא יכנס לה זר ⁸¹ בשביל זה המ"ם השני סתום ⁸². נו"ן נון מלשון נוני שהם דגים ר"ל לדג העליון שהוא לוייתן ⁸³ כמו שנ' לוייתן נחש בריח ⁸⁴. סמ"ך מלשון סמך שסומך לנופלים מן התמורות היא מדת החסד ⁸⁵. עי"ן היא מלכות שכל המראות נראים ⁸⁶. פ"ה זה ת"ת ע"ט ⁸⁷ זהו שאמר פה אל פה ת"ת עט' אדבר בו ⁸⁸. צד"י ת"ת—ץ עט' מלשון צד שצד לצד נבראו ⁸⁹ ואח"כ נחלקו דו פרצופין ⁹⁰. קו"ף זה אדם ואר' (!) ⁹¹ לאו קו"ף ⁹². רי"ש היא עט' מלשון רש ועושר ⁹³ שהיא עניה ⁹⁴ זהו סוד הבת יורשת עשור נכסים ⁹⁵. שי"ן
- 77 נראה כי ר' יוסף ור' דוד מפרשים כ"ף דגושה—נצח, כף רפויה—הד וראה גם באות פ"ה.
- 78 איכה, ג, 21.
- 79 תהלים, יח, 25 וראה גם בס' מראות הצובאות עמ' יח.
- 80 כך בנוסח ב ובס' המלכות.
- 81 כך אצל ר' יוסף וראה לקמן באות שי"ן ובס' מראות הצובאות עמ' יח.
- 82 כך בפירושו של ר' יוסף, בס' המלכות ג, ע"א נוקט ר' דוד במינוח זהירי בכותבו "מ"ם רומז לתפארת, שהוא עולם הזכר, לכך אין זכר כמו נקבה". המונח "עולם הזכר" שהוא תרגום של "עלמא דזכרא" אינו מופיע בנוסחים האחרים, ויש בו משום עדות כי הנוסח שבס' המלכות מאוחר יותר. הסימבוליקה של תפארת ומלכות לשתי הממיי"ם אינה מקובלת בקבלה הקדומה (השווה ס' הבהיר סימנים פד—פו) וגם לא בס' הזהר (השווה ג, סו, ע"ד). הויהי מ"ם סתומה—מלכות קיבל משמעות משיחית מאוחר יותר כאשר בעל ס' השם כותב על ספירת מלכות "מ"ם סתומה כי נסתם הקץ ואין לסרבה משרה (ישע' ט, 9)". (ס' היכל ה', ונציה, שנ"א, דף לב, ע"א). על ההתפתחות המאוחרת של הפרשנות למ"ם סתומה—שכינה ראה י. ליבס "ספר צדיק יסוד עולם—מיתוס שבתא"י דעת, א' (תשל"ח) עמ' 103—104 והערותיו שם ובמיוחד הערה 165. בס' מראות הצובאות עמ' ו' מזהר ר' דוד את מ"ם סתומה עם מלכות, כמו בפירושו לאלפא ביתא.
- 83 בס' המלכות ג, ע"ד—ד, ע"א "נון רומז ליסוד שנקרא לוייתן שהוא סוד לוייתן ובת זוגו" והשווה לדברי ר' יוסף במקום ולנוסח ב' וג'.
- 84 ישעיה, כו, 1.
- 85 כך דעתו של ר' דוד גם בס' המלכות ד, ע"א "סמך רומז אל תחסד כי הוא סומך ומקים הנופלים והגדחים בעולם התמורות".
- 86 שם, ד, ע"א "עין רומז לעטרה בשביל שכל המראות נראות בה". וראה גם נוסח ב'.
- 87 כך בכל הנוסחים. וראה הערה 77 ודבריו על "צד"י.
- 88 במדבר, יב, 8.
- 89 כך בנוסח ב' וג'.
- 90 הכוונה לאדם חווה שהם מסמלים תפארת ומלכות. ראה בראשית רבה מוה' תיאודור אלבק עמ' 55.
- 91 צ"ל ואם.
- 92 ראה לעיל הערה 50.
- 93 משלי, ל, 8.
- 94 כך בכל הנוסחים.
- 95 ע"פ תוספתא כתובות ו, ג.

מלשון שיניך כעדר הרחלים⁹⁶ הם שינים שהם לחומה שישבים ביניהם שומרים העיר⁹⁷. ג"כ המלכות נקראת ישראל והיא שומרת עצמה מרמשי לילה. לכן נאמ' הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל⁹⁸. תי"ו מלשון התותית תו⁹⁹. מלשון רושם ר"ל שכל רשימות העליונים נרשמים בה ונראים¹⁰⁰.

נוסח ב¹⁰¹

כ"י ירושלים 2922 8° דף 8ב

פ"י האותיות בקיצור כפי מה שמצאתי בספר אחד¹⁰². אלף רומז' לכתר עליון שנקרא אלף מלשון ואאלפך חכמה¹⁰³ בית רומז' לחכמה שהוא בית העולם העליון¹⁰⁴ והוא בית קיבול לכתר עליון. גימל רומז' לחסד שהוא מלשון גמילות חסדים¹⁰⁵ בשביל¹⁰⁶ שהוא עושה גמילות חסד לכל הנבראים ומלמד עליהם זכות להטותם כלפי חסד. פ"י לאחר שיפטר¹⁰⁷ הרשע מזה העולם יקבל^{107*} עונשו בתמורת החסד¹⁰⁸ שהוא גיהנם¹⁰⁹ לאחר שישלמו לו י"ב חדש יצורף ויתלבן ככסף צרוף ומיד יתזור לספירת החסד שהוא גן עדן ומקבלתו ומטרהו במים טהורים והו סוד אדם כי

96 שה"ש ו, 6 פסוק זה מופיע בכל הנוסחים.

97 השווה במיוחד לדברי ס' המלכות ד, ע"ב.

98 תהלים, קכא, 4.

99 יחזקאל, ט, 4.

100 כך בכל הנוסחים.

101 נוסח ב' הגיע אלינו בארבעה כתבי-יד (א) כ"י ירושלים 2922 8° דף 8ב שגדפס כאן.

(ב) כ"י פריס בהמ"ל 108 דף א63=א. ג) כ"י אוכספורד 1943 דף א63—ב63=ב. ד) כ"י מוסקבה 134 דף א76—ב76=ג.

102 כ"י ב פותח במלים "ועתה אכתוב לך פ"י האותיות הצורה הנורא(!)". כ"י ג פותח כמו כ"י ירושלים.

103 איוב, לג, 33. והשווה לפי' אלפי ביתא של ר' יוסף.

104 ראה הערה 69 לעיל.

105 שבת קד, ע"א. והשווה לדברי ר' דוד בס' אור זרוע, כ"י בריטיש מוזאום 771 דף ב, ע"א: "אמילות חסידים רומז לעולם החסד שהוא עושה גמילות חסדים לכל היצורי' כמו שרמתי לך בנפשות הנדחות שהוא מעלם ומטהרם במים טהורים ופושטם בגדים המזוהמים והמלוכלכים והמטונפים ומלבישים מלבושי מלכות הה"ד הסירי הבגדים הצואים מעליו. ראה העברתי מעליך עונשך והלבש אותם מחלצות ואח"כ מקריבן לפני בואן עד שתן מתקרבין לפני המזבח העליון. והו ששנינו מיכאל כהן גדול בשמים והוא מקריב בשמות של צדיקי' והבן זה". וראה הערה 111 למטה ובס' אור זרוע הנזכר דף עז, ע"א, הערה 115 בחלק א' של המאמר ופי' אלפא ביתא נוסח א' אות ג.

106 מפני. א. ב.

107 שיפטר. ב.

107* יקבלו עונשו — פי' פחד. ג.

108 חסד. ב.

109 בתרגומו לזהר כ"י ואטיקן 62 דף א45 כותב ר' דוד מעל המלה גהינם את המלה "גבורה".

יִקְרִיב מִכֶּם קֶרֶבָן¹¹⁰. מִכֶּם מִמֶּשׁ וְהוּא מִיכָאֵל כֹּהֵן גָּדוֹל¹¹¹ וְלֹכֵן נִקְרָא
 10 גִּימֵל שֶׁהוּא¹¹² גּוֹמֵל טוֹב לַחֲיִיבִים. דִּלֵּת רוֹמוֹ' לַמַּלְכוּת בִּשְׁבִיל שֶׁהִיא דִּלָּה
 וְעֵנִיָּה¹¹³ שֶׁאֵין לָהּ אוֹר מַעֲצָמָה¹¹⁴ וְהִיא צְרִיכָה לְאַחֲרִים וְעוֹד דִּבֵּר אַחֵר
 נִקְר' ¹¹⁵דִּלֵּת שֶׁהִיא פֶּתַח¹¹⁶ וּבֵית¹¹⁷ שַׁעַר¹¹⁸ לְעוֹלָם^{*118} הָעֲלִיּוֹן. ה"א
 וִי"ו אוֹמֵר¹¹⁹ כֹּתֵר עֲלִיּוֹן לַמַּלְכוּת הֵא לָךְ ו' קִצּוֹת^{*119} שֶׁהֵם גְּדוּלָּה
 גְּבוּרָה תִּפְאָרֶת נִצַּח הוּד יִסּוֹד שֶׁהֵם מִשְׁפִּיעִים בְּךָ הַשְׁפָּעָה הָעֲלִיּוֹן^{*119}
 15 לְבִלְתִּי יַחֲסֹר לָךְ דִּבֵּר. זֵין רוֹמוֹ' לַמַּלְכוּת¹²⁰ שֶׁנִּקְרָאת כְּלִי זֵין בִּשְׁבִיל
 שְׁכַל כְּלִי מַלְחָמוֹת הַמֶּלֶךְ הָעֲלִיּוֹן אַחֲזוּזִים וְשִׁמּוּרִים בְּתוֹכָהּ¹²¹ כְּדִי לְהִלָּחֵם
 עִם אוֹיְבֶיהָ. חִי"ת ר"ל גְּבוּרָה מִלְשׁוֹן חֲתַת אֱלֹהִים¹²² שֶׁהוּא לְשׁוֹן יִרְאָה.
 טִית גַּם הוּא¹²³ ר"ל גְּבוּרָה מִלְשׁוֹן וְטַטְאֲתִיָּה בְּמִטָּאֲטִי הַשֹּׁמֵד¹²⁴ בִּשְׁבִיל
 שֶׁהוּא מַכְרִית וּמַכְלֶה הַכֹּל בְּדִין וּמִשְׁפָּט וְאֵינּוּ נוֹשֵׂא פָנִים לְשׁוֹם בְּרִיָּה.
 20 יו"ד רוֹמוֹ'¹²⁵ לַחֲכָמָה כ"ף רוֹמוֹ' לְנִצָּח וְהוּד שֶׁהֵם כְּפוֹת מֵאֲזֵנֵי צֶדֶק כְּמוֹ
 שֶׁנִּשָּׂא לְבַבֵּינוּ אֶל כָּפִים אֶל אֵל בִּשְׁמַיִם¹²⁶. לְמַד רוֹמוֹ' לַמַּלְכוּת מִלְשׁוֹן
 יִדִּי לִקְרֵב¹²⁷. מ"ם פֶּתוּחָה רוֹמוֹ' לִזְכָּר שֶׁהוּא תִּפְאָרֶת וּבִשְׁבִיל זֶה הַזְכָּר
 אֵינּוּ צָרִיךְ שְׁמִירָה. אֲבָל הַמ"ם סְתוּמָה שֶׁהִיא מַלְכוּת צְרִיכָה שְׁמִירָה שֶׁלֹּא
 יִכְנַס לָהּ זֶר מִהַתְמוּרוֹת¹²⁸. נו"ן כְּפוּפָה רוֹמוֹ' לְבִינָה שִׁישׁ בַּה חֲמִשִּׁים

- 110 וִיקְרָא א, 2. עַל הַקֶּשֶׁר בֵּין פֶּסוּק זֶה וּבֵין הַמֵּאמֵר בְּמִנְחֹת רֹאֵה בִּס' מִצֻּדֶת דוֹד שֶׁל
 הַרְדִּב"ז (זֶאֱלֶקוּא, תִּרְכ"ב) דָּף נא, ע"ב וּגב, ע"א.
 111 רֹאֵה מִנְחֹת קִי, ע"א, חֲגִיגָה יב, ע"א וְהַשְׁוּוּה לִס' מִרְאֹת הַצּוֹבְאוֹת עִמ' רַעְיָה: "כִּי
 הוּא כֹהֵן גָּדוֹל בִּשְׁמַיִם וְהוּא הַמִּקְרִיב הַקֶּרְבָּנוֹת שֶׁהֵם הַנִּשְׁמוֹת שֶׁל הַצִּדִּיקִים וּמִטֵּהֶם אוֹתָם
 לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ הָעֲלִיּוֹן ית' ית' ". וְרֹאֵה הָעֵרָה 105.
 112 מִלְשׁוֹן. א. לְשׁוֹן. ב.
 113 הַשְׁוּוּה נֹסֵחַ אֶת הַדְּבָרִים שֶׁבִּס' הַמַּלְכוּת עַל אוֹת זֶה.
 114 הַשְׁוּוּה ס' מִרְאֹת הַצּוֹבְאוֹת עִמ' רִמּוֹ.
 115 דִּבֵּר אַחֵר נִקְר' — שֶׁהִיא לְשׁוֹן. א. ב.
 116 שֶׁהִיא פֶּתַח — וּפֶתַח. א. ב.
 117 הַבֵּית. ב.
 118 לְכִינּוּי הַמַּלְכוּת כ"בֵּית שַׁעַר" רֹאֵה בִּס' מִרְאֹת הַצּוֹבְאוֹת עִמ' רִלָּה.
 *118 עוֹלָם. ג.
 119 הַשְׁוּוּה לְעִיל הָעֵרָה 70 וּבִס' הַמַּלְכוּת ג, ע"ב—ע"ג.
 *119 לִיתָא. ג.
 *119 הָעֲלִיּוֹן שְׁבִי. ג.
 120 רֹאֵה לְעִיל הָעֵרָה 71.
 121 בְּתוֹכָהּ. א. ב.
 122 בְּרִאשִׁית, לָהּ, 5.
 123 גַּם הוּא — לִיתָא. א. ב.
 124 יִשְׁעִיה, יד, 23.
 125 לִיתָא. ב.
 126 אֵיכָה, ג, 21 וְכךָ גַּם בְּנוֹסְחִים וְאַחֲרִים.
 127 תַּהֲלִים, קַמֵּד, 1.
 128 רֹאֵה הָעֵרָה 82 לְעִיל.

- 25 שערי בינה¹²⁹. נו"ן פשוטה רומז' ליסוד¹³⁰ מלשון וכנוני ימא יסגון¹³¹ שהוא הדג העליון והוא לויתן. סמ"ך רומז' לחסד שהיא סומכת עליונים ותחתונים¹³² עי"ן רומזת למלכות ר"ל שכל העיניים^{132*} ומראות העליונים נראים בה¹³³. פ"ה רומז' לתפארת ומלכות וזהו סוד פה אל פה אדבר בו¹³⁴ צדי תפארת ומלכות מלשון צד לצד נבראו¹³⁵. קוף זכה אדם לא זכה קוף בסוד הגלגול¹³⁶. רי"ש רומז' למלכות מלשון רש ועושר¹³⁷ שי"ן מלשון שיניך כעדר הרחלים¹³⁸ ר"ל השיניים של החומה ששומרי יושבין שם לשמור העיר. ככה מלכות נקראת שין שומרת שער המלך שלא יכנס¹³⁹ בו זר¹⁴⁰. תי"ו רומז למלכות מלשון והתיות תיו¹⁴¹ שהוא לשון רושם¹⁴² ר"ל שכל הרשומות של עליונים נראים בו. עכ"מ".

נוסח ג'

נוסח זה הגיע אלינו בכתב יד אחד, כ"י ואטיקן 62 דף 90א, והוא מופיע מיד אחרי תרגומו של ר' דוד לס' הזהר על בראשית. עובדה זו מחזקת את השערת כי ר' דוד הוא המחבר וגם ההנחה שהנחתו בהערה 4 לעיל, שחיבור זה, יחד עם שני הפירושים האחרים, שייך לחיבורים הראשונים של ר' דוד, וזאת כיון שהתרגום לזהר נעשה לפני ס' מראות הצובאות, שמשתמש בו רבות. בנוסף לכ"י ואטיקן 62, אעזר בהעתקות שהעתיקו ר' אברהם ארדוטיאל בס' אבני זכרון כ"י לונדון גאסטר 956 דף 111א ור' משה קורדובירו בספרו פרדס רימונים; בשער כו, שער האותיות, מעתיק רמ"ק "בשם יש מי שפרש" את רוב רובו של החיבור בפרקים השונים של השער. סביר להניח כי נוסח זה היה גם לפני ר' משה בן מימון אלבו שהשתמש בו פעמים אחדות בפירושו לאותיות שבכ"י מונטיפיורי 355. נוסח ג' שונה מהנוסחים האחרים בפרט אחד בולט: שמות האותיות כתובים בעזרת אלפא ביתא של אי"ק בכ"ר; כך למשל האות "אלף" רמוזה בעזרת האותיות "אג"ף" כאשר האות ג' החליפה את האות ל'; בהערות אפענת את משמעות הצירופים המופיעים בפירוש. בנוסח זה חסר הפירוש לאות "זין" ונראה שהוא השתמר

129 ראה בס' מראות הצובאות עמ' נד.

130 כך בס' המלכות ג, ע"ד—ד, ע"א ונוסח א.

131 בתרגום לבראשית, ט, 2 ובמדבר, יא, 22 שם הגירסא היא "נוני ימא".

132 כך באותיות דר' עקיבא נוסח א' (בתי מדרשות, ב, עמ' שפג) וראה נוסח ג' במקום זה.

132* העיניים. ג.

133 כך בנוסח א' ובס' המלכות.

134 במדבר, יב, 8 כך גם בנוסחים האחרים של ר' דוד.

135 ראה הערה 90 לעיל.

136 ראה הערה 50 לעיל. בכ"י הגירסא היא הגלגל.

137 משלי, ל, 8.

138 שה"ש, ו, 6.

139 יכניס. ב.

140 כך בנוסח א ובס' המלכות.

141 יחזקאל, ט, 4.

142 רשימות. ב.

בפרדס רימונים שער כז פרק י' "ויש מי שפי' ז' רומות למדת הגבורה שלוקח כלי זיין להלחם ברשעים".

כ"י ואטיקן 62 דף 90א

סוד אג'ח'א בא'ד'א¹⁴³

- 1 רומז לכ"ע שנקרא אג'ח'א¹⁴⁴ ותמצא בו פלא להפך הוא לשון כי יפלא תרגומו ארי יתכסי¹⁴⁵ פי' שכ"ע הוא נסתר ונעלם¹⁴⁶ מעין כל לכן נקרא אג'ח'א¹⁴⁴.
- 2 היא בא'ת¹⁴⁷ ה'ע'לם¹⁴⁸ ונקרא ב'ית היא חכמה הקדומה:
- 3 גאדג¹⁴⁹ רומז לחסד בשביל שגומל טוב לחיים¹⁵⁰ ומטהרם
- 4 דג'ד¹⁵¹ רומז לעט' שעומדת בדלת של המלך ענייה¹⁵².
- 5 5א' 153 6א' 154 רומז כ"ע לעת' הא דל וא"ו קצות שהם גתנה"י להשפיע לך¹⁵⁵
- 7 ח'א'ן¹⁵⁶ 8א'ת¹⁵⁷ רומז לגבורה מלשו' חתת אלהים¹⁵⁸ שהיא פחד
- 9 9א'ת¹⁵⁹ היא גבורה מלשון וטאטאיתיה במטאטי השמד¹⁶⁰ שהוא לש' כלייה שהיא מכלה הכל בדין.
- 10 א'ו'ד¹⁶¹ רומז לחכמה שנקרא ד'יו שהיא גולם בלי צורה¹⁶².

143 בא"ב של א"ק בכ"ר "אלפא ביתא".

144 "אלף".

145 ראה הערה 59 לעיל.

146 ראה פרדס רימונים, שער כז, פרק ד'.

147 "בית".

148 ראה הערה 69 לעיל.

149 "גימל".

150 בפ"ר כז, ו' "ויש מי שפי' גימל רומז לחסד בשביל שגומל טוב לחיבים ומטהרם".

הנוסח בפ"ר מתוקן יותר.

151 "דלת".

152 ראה בנוסח של ר' יוסף ובנוסח א.

153 הסימן הראשון הוא סיפרה 5 דהיינו ה.

154 הסימן הראשון הוא סיפרה 6 דהיינו ו'.

155 ראה הערה 119*.

156 כנראה שתיבה זו מיותרת.

157 הסימן הראשון הוא הסיפרה 8 דהיינו ח והתיבה כולה "חית".

158 בראשית, לה, 5.

159 הסימן הראשון הוא הסיפרה 9 דהיינו ט' והתיבה כולה "טית".

160 ישעיה, יד, 23.

161 "יחד".

162 על תפיסת החכמה כגולם או כהיולי בחוגו של ר' דוד ראה פי' ס' יצירה של ר' יוסף אשכנזי ב, ע"ב "גלם חכמה היוד כי הוא כעין גולם מבלי צורה אך היא מוכן לקבל כל הצורות". קטע זה הועתק גם בכ"י ששון 290 עמ' 196 המביל, כפי שהעירונו בחלק א', חומר השייך לר' דוד. וראה גם בס' מראות הצובאות עמ' נד ובפרדס רימונים כז, יג.

- 20 ב'א"ח כח' 163 רומזים לשני כפות מאזני צדק שהם נצח והוד הה"ד נשא לבבינו אל כפים 164 שהם נצית והוד.
- 30 ג'ד' 165 רומז למלכות שנא' המלמד ידי למלחמה 166.
- 40 ד'ד' ד'ד' ד'ד' 167 פתוחה לזכר שאינו צריך שמירה וסתומה לנקבה שהיא צריכה שמירה.
- 50 ה'ה' ה'ה' 168 מלשון נוני שהם דגים רומז ליסוד שהוא לויתן נחש ברית. הנה 169 העקום למלכות למטה. והנה 170 הפשוט ליסוד שהוא מקבל מלמעלה ומשפיע.
- 60 סוכ 171 רומז לגדולה שהוא סומך עליונים ותחתונים 172.
- 70 ז'א'ן 173 רומז למלכות פי' שכל העינים והמראות נראים בה
- 80 ח'א פח'א 174 פי' תפ' ועט' זהו סוד פה אל פה אדבר בו 175 גומ'
- 90 טד'א טד'א 176 פי' תפ' ועט' צד לצד נבראו עד שהפרידם.
- 100 א'ו'ח' 177 זכה יהיה בצורת אדם בענין הגלגול ואם לאו ירד מצורת אדם לצורת קוף שהיא מין חיה 178.
- 200 ב'א'ג' 179 רומז למלכות שהיא עניה ודלולה בלשון ריש ועושר אל תתן לפנינו 180.
- 300 גאה 181 רומז למלכות מלשון שיניך כעדר הרחלים 182 פי' שהיא שנים לחומה שהשומרי (י) העיר יושבים שם כדי שלא יכנסו האויבים כך היא יושבת בשער המלכות שלא יכנס לה זר.
- 400 ד'או 183 רומז למלכות מל' והתוית תיז על מצחות האנשים 184 גר. שכל הרשימות והמראות נראים בה. נשלם בשם עולם.
- 163 "כיה כה".
- 164 איכה, ג, 21.
- 165 "למד".
- 166 תהלים, יח, 25.
- 167 "מם מם מם".
- 168 "בן בן".
- 169 "בון".
- 170 "בון".
- 171 הפיענוח הוא "סמכ" דהיינו סמך.
- 172 ראה הערה 132. בס' אבני זכרון נאמר "סומך עליונים ותחתונים בחסדו", וכך הגרסא גם אצל ר' משה בן מימון אלבו כ"י מונטיפיורי 355 דף 53ב.
- 173 "עין"; ר' משה אלבו מעתיק פי' זה בכ"י מונטיפיורי דף 54א.
- 174 הפיענוח הוא "פי פפי" (!).
- 175 במדבר, יב, 8.
- 176 "צדי צדי".
- 177 "קוף".
- 178 ראה הערה 50 לעיל.
- 179 "ריש".
- 180 משלי, ל, 8 הפסוק גורס "לי" במקום "לפנינו".
- 181 "שין".
- 182 שה"ש, ו, 6.
- 183 "תיו".
- 184 יחזקאל, ט, 4.